

БУРШТИН ЯК ОБ'ЄКТ ГЕОЛОГІЧНОЇ І КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ: ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД І ПЕРСПЕКТИВИ ДЛЯ УКРАЇНИ

S. Shevchenko¹, <https://orcid.org/0000-0003-3994-1927>

O. Kursa¹, <https://orcid.org/0009-0007-5588-5546>

S. Kripak¹, <https://orcid.org/0009-0005-3798-5960>

¹ Dnipro University of Technology, Dnipro, Ukraine

AMBER AS AN OBJECT OF GEOLOGICAL AND CULTURAL HERITAGE: EUROPEAN EXPERIENCE AND PROSPECTS FOR UKRAINE

Мета. Дослідити об'єкти матеріальної і культурної спадщини країн Європи, де вагоме місце займає бурштин у колекційних зразках і художніх та ювелірних виробках, продемонструвати значимість цих об'єктів для ефективного розвитку галузі з видобутку й обробки бурштину в Україні.

Методика. У роботі використано загальнонаукові методи дослідження – емпіричні і теоретичні (аналіз, узагальнення, порівняння, пояснення, класифікація).

Результати. Проаналізовано і показано успішні активності та заходи, що сприяють усвідомленню геологічної спадщини та розвитку і поглибленню культурної спадщини бурштину низкою європейських країн, де його видобувають. Окреме місце тут займають знакові проекти національного масштабу, унікальні колекційні зразки бурштину, що зберігаються у музеях, і самі музеї, особливо ті, що створені виключено для популяризації лише цього коштовного каменю.

Наукова новизна. Вперше розглянуто успішні маркетингові стратегії розвитку бурштинової галузі провідними країнами Євросоюзу, де здійснюється видобуток і переробка бурштину. Показано, що вони спираються як на представницькі об'єкти на кшталт музеїв, окремих експозицій колекційних зразків бурштину національного значення, виставкові заходи міжнародного рівня, так і на низку активностей і заходів, що популяризують бурштин на місцевому рівні і свідомо використовують бурштинову спадщину в туризмі, що в цілому дозволяє розглядати певні регіони як важливі ланки загальноєвропейського Бурштинового шляху. Створено класифікацію активностей, застосовуваних при популяризації спадщини бурштину.

Практична значимість. Вивчення маркетингових стратегій з популяризації геологічної і культурної спадщини бурштину в європейських країнах, де його видобувають, дозволяє врахувати їх успішний досвід у поглибленні і розвитку культури бурштину як для місцевих громад, так і для використання ресурсів туристичної галузі. Проаналізовані нами типи активностей для популяризації геологічної і культурної спадщини бурштину рекомендовані до залучення у практику роботи музеїв та експозицій бурштину з родовищ України.

Ключові слова: бурштин, видобуток, геологічна спадщина, культура, колекційний зразок, музей, художні вироби, туризм.

Вступ. З давніх часів існувало кілька шляхів торгівлі бурштином. Західний бурштиновий шлях вів від Північного моря вздовж річок Маас і Рейн, далі вздовж Сони та Рони до Середземного моря поблизу Марселя. Його також називають етруським шляхом.

У римські часи використовувався східний або так званий «римський» бурштиновий шлях. Він пролягав з околиць Гданська (Балтійське море) до Карнунтума (Австрія) і через Шопрон (Угорщина), а потім через Люблян (Словенія) – до Аквілеї, римського портового міста на Адріатичному морі в Італії. Карнунтум був одним з найважливіших пунктів перевалки бурштину в римські часи. Обробка бурштину відбувалася переважно в Аквілеї. Звідти вся Римська імперія постачалася бурштиновими прикрасами [1].

Територією Давньої Русі також проходило кілька шляхів з використанням природних річкових мереж. Один з них вів від Сяну (притока Вісли) до Дністра і давньогрецьких колоній на узбережжі Чорного моря. Інший (теж змішаний) водно-сухопутний, виходив з Балтики річкою Німан, потім каравани волоком переправлялися до приток Дніпра, і далі – знову до Чорного моря. У Києві було виявлено більше десяти спеціалізованих майстерень XIII ст. з виготовлення різних предметів і прикрас з бурштину, зібраного на схилах Дніпра в районах Вишгорода, Нових Петрівців, Ходосівки і нижче за течією до Канева [2–3]. Проте, на думку науковців, київський бурштин є продуктом випадкового вимивання викопної смоли, тобто, це джерело не мало постійного характеру, а у родовищах Поліського бурштиноносного району цей камінь залягає досить глибоко, тому розробляти їх почали відносно недавно – фактично зі становленням незалежності України.

Невеликі кількості необробленого, частково обробленого та повністю сформованого у вироби (намиста тощо) бурштину були знайдені на палеолітичних та неолітичних стоянках у Наддніпрянщині. На стоянці біля с. Межиріч на Черкащині чотири великі житла з мамонтових кісток, приписуваних кроманьйонцям *Homo sapiens*, містили понад 300 шматків бурштину. Датування стоянки варіюється від 13 300 до 10 500 років до н.е., коли райони покладів балтійського бурштину в Калінінграді та Литві ще були покриті льодовиковими щитами.

На сьогоднішній день майже в усіх сусідніх країнах саме вздовж «римського» бурштинового шляху сформувалися ініціативи для розвитку туризму, частково підтримувані Європейським Союзом. Це, перш за все, країни, де і сьогодні активно видобувають бурштин – Польща, Литва, Латвія, Німеччина, а також країни, де збереглася багата історична спадщина і традиції з переробки бурштину (Італія, Австрія, Швейцарія, Чехія та інші).

Наша держава є найближчим сусідом Польщі. У нещодавній публікації польських науковців [4] показано, на чому базується успіх країни у розвитку бурштинового туризму і всієї бурштинової галузі як такої. Потужна геологічна і культурна бурштинова спадщина постає перед дослідниками як розгалужена мережа музеїв, які мають окремі присвячені бурштину експозиції або спеціалізуються на цьому камені, численні туристичні стежки (маршрути), які також мають пряме відношення до історії або сучасності бурштинової галузі Польщі, і

(обов'язково!) різноманітні активності, покликані залучати місцевих та іноземних туристів більше дізнаватися про захопливий світ цього теплого сонячного каменю, занурюватися в культуру видобутку і обробки бурштину, створення ювелірних прикрас тощо.

Станом на сьогодні в Україні здійснюється продаж спецдозволів на геологічне вивчення з подальшою розробкою надр, на розвіданих ділянках ведеться чималий за обсягом видобуток бурштину. В обласних центрах, університетських музеях і окремих установах (Державний гемологічний центр, Національний науково-природничий музей НАН України) до уваги відвідувачів і дослідників пропонуються певні колекції та експозиції, присвячені бурштину [5–6]. За останні кілька років усе більше публікацій вітчизняних науковців присвячується проблемам геолого-економічної оцінки родовищ, пошуку нових типів покладів і розробки сучасних технологій видобутку, актуальним питанням геологічної і культурної спадщини бурштину [7–13]. Сучасний бізнес також усвідомлює потенційну плідність системної роботи у цій галузі разом з державними інституціями і закладами вищої освіти [14]. Отже, є усі можливості долучитися як до сучасного східноєвропейського бурштинового шляху, так і до розбудови нових шляхів торгівельно-економічного сполучення, в основі яких лежать туризм і культура, переплетені з цим давно знайомим людству і, безумовно, приємним за багатьма характеристиками каменем. Необхідно проаналізувати кращі існуючі європейські практики і сформулювати пропозиції, які були б цікавими для приватно-державного партнерства у сфері розвитку бурштинової галузі України. Сьогодні наша держава лише шукає місця на сучасному бурштиновому шляху, і кінцевий результат буде залежати від активності всіх зацікавлених сторін.

Викладення основного матеріалу. Будь-яку спадщину можна розділити на матеріальну та нематеріальну, природну та культурну, а також місцеву, регіональну та глобальну. Матеріальна спадщина охоплює фізичні активи, такі як будівлі, річки та інші природні елементи, тоді як нематеріальна спадщина включає цінності, традиції, церемонії, спосіб життя та досвід, такий як фестивалі, мистецтво та інші культурні події.

Бурштин як об'єкт вивчення можна класифікувати за кількома типами спадщини. Це елемент матеріальної спадщини у вигляді колекцій бурштину в музеях та нематеріальний, як у випадку традицій, пов'язаних з бурштином. Він також є частиною природної та геологічної спадщини, як геологічний матеріал, знайдений у природних певних зонах та місцях (рис. 1).

Більше того, бурштин є важливим елементом культурної спадщини (рис. 1), представленим Бурштиновими шляхами або Бурштиною кімнатою, та художніми колекціями в музеях та галереях бурштину. Бурштин також може бути частиною місцевої та регіональної спадщини. Бурштинова спадщина має національний, європейський і навіть глобальний вимір, як у випадку Бурштинової кімнати та всесвітньо відомих музеїв бурштину.

Елементи спадщини	
Природна спадщина	Культурна спадщина
природні об'єкти, що складаються з фізичних та біологічних утворень або груп таких утворень, що мають видатну універсальну цінність з точки зору естетики чи науки	пам'ятки: архітектурні твори, елементи або споруди археологічного характеру, групи будівель, печерні житла та комбінації елементів
геологічні й фізіографічні утворення й суворо обмежені зони, що є ареалом видів тварин і рослин, які зазнають загрози й мають видатну універсальну цінність з точки зору науки чи збереження	твори монументальної скульптури та живопису, інші витвори мистецтва, написи, музейні колекції
природні об'єкти або точно окреслені природні території, що мають видатну універсальну цінність з точки зору науки, охорони природи або природної краси	місця: твори людини або сукупні твори природи та людини, а також території, включаючи археологічні пам'ятки, які мають видатну універсальну цінність з історичної, естетичної, етнологічної або антропологічної точки зору

Рис. 1. Елементи спадщини згідно з їх походженням, які впливають з основних позицій Конвенції про охорону всесвітньої культурної і природної спадщини ЮНЕСКО (1972 р.).

Влітку 2012 р. у Вільнюсі (Литва) було проведено конференцію «Минуле – сьогодення – і майбутнє: співпраця вздовж історичного Бурштинового шляху», результатом якої стало розроблено Декларацію з метою заохочення створення Європейського Бурштинового шляху. За час, що минув, до цього проєкту долучилися більшість європейських країн які створили нові або запропонували вже діючі локації. Перелік найбільш представницьких об'єктів наведено у табл. 1.

За цей час лідером серед країн, що доєдналися до Бурштинового шляху, беззаперечно стала Польща. У цій країні сформовано розгалужену інфраструктуру, що зацікавлює туристів великою кількістю об'єктів матеріальної і культурної спадщини, низки туристичних стежок і маршрутів, виставкових та розважальних заходів тощо.

За оцінками науковців, у Польщі є щонайменше 150 музеїв, які мають експонати, пов'язані з бурштином. Найважливішими, безсумнівно, є установи, де бурштин є головною темою виставки (табл. 1). Крім того, експозиції з бурштином є у багатьох музеях мистецтва, археологічних та історичних, етнографічних і регіональних музеях.

Таблиця 1

Найбільш представницькі об'єкти Європейського Бурштинового шляху

Країна	Об'єкти, локації
Литва	• Галерея-музей бурштин у Мізгіріс у Ніді • Бурштинова затока в Юодкранте • Музей історії Малої Литви; • Жемайтійський вівтар у Швянтойї • Art Center of Baltic Amber, Вільнюс • Amber Museum-Gallery, Вільнюс • Музей бурштин у Паланзі • Музей бурштин «Бурштинова королева», Клайпеда
Латвія	• Каркле – місце збору бурштин на морському узбережжі • Відкрита майстерня з виготовлення бурштин у Паланзі • Музеї бурштин у Вентспілсі та Лієпая • Павілоста – місце збору бурштин на морському узбережжі • Музей «The Amber Room», Рига • Natural History Museum of Latvia • International Baltic Jewelry Show "Amber Trip"
Польща	• Музей бурштин, Гданськ • Інклюзи в бурштині в рамках експозиції «Життя у бурштиновому лісі» в Гданському університеті • Експозиція «Бурштин – Польща і світ» у Природничому музеї Польської академії наук • Колекція бурштин у музеї замку Мальборк • Наукова колекція Сілезького університету в Катовіце • «Бурштинова гора», археологічний заказник • Музей бурштин, Колобжег • Ambermoda Gallery, Сопот • Колекції приватних музеїв (Янтар, Краків, Стегна та інші)
Данія	• National Museum of Denmark • Copenhagen Amber Museum (House of Amber)
Швеція	• Національний музей Швеції (Nordiska Museet) • Amber Museum in Kämpinge, Falsterbo • Swedish Amber Museum, Хелльвікен
Німеччина	• Колекція балтійського та біттерфельдського бурштин у Берлінському природничому музеї • Німецький музей бурштин, Рібніц-Дамгартен • Музей бурштин в Нюрнберзі (приватна колекція) • Музей бурштин в Зелліні, острів Рюген
Італія	• Національний археологічний музей Аквілеї • Музей скам'янілостей і бурштин, Сан-Валентино • Етруський музей Клаудіо Фаїна, Орв'єто

Щороку тут проводяться виставкові заходи міжнародного рівня: International Amber and Jewelry Fair AMBERIF (Гданськ), International Fair of Amber, Jewellery and Gemstones Ambermart (Гданськ), World Amber Fishing Championships (Янтар), World Amber Days (Колобжег).

Польські маркетологи у сфері бурштину придумали дуже влучний слоган: «Усі бурштинові стежки перетинаються в Гданську». Починаючи з 1994 р., тут щовесни і щосени проводять Міжнародний ярмарок бурштину та ювелірних виробів – AMBERIF. Це найважливіша у світі виставка бурштину та найбільша ювелірна подія в Центральній та Східній Європі. Тут можна побачити прем'єрні колекції, художні виставки, престижні змагання дизайнерів та митців, презентації стартапів, відвідати лекції і семінари, присвячені розвитку бурштинової галузі.

Міжнародна асоціація бурштину (International Amber Association) була заснована в 1996 р. в Гданську групою любителів бурштину. Асоціація об'єднує понад 300 осіб з 30 країн світу – любителів бурштину, художників та дизайнерів, виробників та торговців ювелірними виробами, колекціонерів та музеєзнавців, науковців та дослідників. Асоціація надає рекомендацію оцінювачам бурштину, які, у свою чергу, проводять ідентифікацію, оцінку якості та оцінку сировини, напівфабрикатів та готової продукції, включень та витворів мистецтва.

З метою вшанування осіб, які пропагують цю організацію по всьому світу, присуджується відзнака «Амбасадор Міжнародної асоціації бурштину». Ще одна нагорода, AMBER SPARKING, присуджується для того, щоб вшанувати людей, представників установ, місцевих органів влади, культурних закладів, організаторів ярмарків, представників неурядових організацій тощо, які активно пропагують балтійський бурштин. Щороку ІАА обирає Бурштинову Особистість Року – людину, яка заслуговує на особливу відзнаку своєю поведінкою, культурою та досягненнями у галузі.

З 2015 р. у Лабораторії Бурштину експерти асоціації видають сертифікати ідентифікації бурштину для бурштинових виробів, бурштинових включень та необробленого бурштину на основі діагностичних тестів та досвіду. Відкрита у тому ж році Галерея асоціації є місцем для популяризації бурштину та представлення високоякісних сучасних ювелірних виробів.

Асоціація організовує та бере участь у багатьох заходах, спрямованих на просування та поширення достовірних знань про бурштин. Вже понад 20 років тут видають журнал «Bursztynisko», присвячений бурштину та людям, що займаються бурштином. Двомовний журнал сповнений знань про бурштин, інформації з галузі та презентації бурштинових прикрас.

Асоціація організовує курси, які можуть навчити теоретичним знанням, необхідним для роботи з бурштином, та допоможуть зрозуміти ринок. Практичні майстер-класи дозволяють слухачам відрізнити бурштин від його імітацій та розпізнати модифікації. Асоціація також організовує майстер-класи з бурштину для дітей, де вони можуть дізнатися більше про бурштин та створити власні унікальні бурштинові прикраси.

Важливою активністю для розуміння культури бурштину є так звана «ловля бурштину» (amber fishing) або його збирання у певних локаціях. У Європі місця, де туристи шукають (ловлять, збирають) бурштин – це переважно південне узбережжя Балтійського моря. Райони, де бурштин з'являється після штормів, включають німецькі острови, такі як Руг'я, Хіддензее, Узедом (спільний з Польщею), Східно-Фризські острови на німецькому узбережжі Північного моря та пляжі в Литві і на території колишньої Східної Пруссії.

У Польщі аматорський збір бурштину також надзвичайно популярний. Він дозволений на пляжах та в мілководних прибережних зонах. Однак, ця діяльність заборонена в заповідних зонах, на дюнах, скелях та в лісах. Важливо пам'ятати, що аматорський збір бурштину не повинен заважати відпочинку туристів, пошкоджувати ґрунтові споруди або морське дно. У Польщі бурштин можна знайти, наприклад, на пляжах острова Собешево, Устки та в гміні Стегна. Завдяки природним умовам, геологічній будові місцевості, близькості до гирла Вісли та сприятливим кліматичним умовам, район Стегна є одним з найпопулярніших місць у Польщі для збору бурштину. Особливо велика кількість сировини трапляється після періодів штормової погоди, на пляжі між містечками Мікошево і Янтар.

В Устці щорічно у серпні проводиться Чемпіонат Польщі з промивання бурштину. Щороку кілька десятків учасників змагаються у 4 категоріях, щоб промити понад 40 кг бурштину загалом. Для цього учасникам потрібно наповнити сито піском, що містить бурштин, промити його водою та, нарешті, відокремити бурштин. Учасники мають 3 хвилини, щоб промити дорогоцінну скарбину смолу, а переможці отримують знайдений бурштин та статуетки з бурштину, виготовлені місцевими майстрами.

Протягом тисячоліть район Віслинської коси, де розташоване місто Янтар, був провідним центром пошуку та виготовлення бурштину. Унікальні властивості балтійського бурштину, його краса, приємний аромат, тепло, життя, застигле в бурштині у вигляді включень, і, найголовніше, його оброблюваність зробили бурштин улюбленим каменем для сотень поколінь художників та ремісників. Найбільший розвиток бурштинового ремесла спостерігався в ранньомодерний період (XVI–XVII століття). Щорічний Міжнародний чемпіонат з вилову бурштину, що проводиться в Янтарі, глибоко вкорінений у цій традиції.

Відбіркові змагання проводяться на численних пляжах вздовж Бурштинового узбережжя. Чемпіонат супроводжується концертами, заходами та науковою конференцією з бурштину.

Вулична гра «Володарі бурштину» (Lords of Amber) отримала нагороду за найкращий туристичний продукт Гданська у конкурсі, організованому Гданською туристичною організацією. Учасники беруть на себе ролі середньовічних купців, які повинні підібрати дорогоцінний бурштиновий камінь і доставити його у певне місце у визначений час торговцям, які прямують до італійського міста Аквілея Бурштиновим шляхом. Щоб дістатися до місця обміну, учасникам потрібно розгадувати загадки та знаходити контакти, які володіють цінною інформацією. Залежно від набору завдань, необхідних для завершення гри, вона

призначена як для дітей (шкільні групи), так і для дорослих (організовані екскурсії, тимблдинги та корпоративні вечірки).

Як правило, бурштинова спадщина в Польщі використовувалася свідомо в туризмі; починаючи від простих пошуків бурштину на пляжі, через численні кіоски зі святковими сувенірами, виготовленими з цієї викопної смоли, до виставок цінних бурштинових артефактів та творів мистецтва в державних музеях. Однак за останні тридцять років можна спостерігати активізацію кількох видів дій та ініціатив, спрямованих на перетворення бурштинової спадщини на унікальні туристичні пам'ятки, а потім їх комерціалізацію. Серед багатьох можливих прикладів слід назвати найбільш видовищні [4]:

- будівництво найбільшого вівтара у світі у церкві Святої Бригіти в Гданську (ілюстрації цього видовищного створіння можна бачити на багатьох вебсайтах або публікаціях, зокрема [15–23]);
- організація тематичних заходів під керівництвом чемпіонів світу з лову бурштину в Янтарі та Міжнародного ярмарку бурштину та ювелірних виробів AMBERIF у Гданську;
- створення окремого монотематичного Музею бурштину в Гданську та багатьох приватних музеїв та галерей;
- створення туристичних маршрутів з бурштину (велосипедних, автомобільних).

Одним з прикладів таких туристичних маршрутів є Поморський бурштиновий шлях – мережа стежок та історичних місць у Поморському регіоні Польщі, що підкреслює зв'язок регіону з бурштином та його роль у торговельних шляхах протягом історії. Це не єдиний маршрут, а радше сукупність тематичних турів та визначних пам'яток, присвячених бурштині, а Гданськ вважається світовою столицею бурштину. Неподалік розташоване відоме містечко Сопот – справді мистецький центр, де майстри створюють сучасні ювелірні вироби з бурштину. Богдан Міровський, чудовий майстер з бурштину і творець статуетки «Янтарний соловей» – нагороди всесвітньо відомого Сопотського музичного фестивалю, також працював тут.

Доповненням до перелічених вище продуманих маркетингових починань є створення незліченних сувенірних крамниць, спеціалізованих ювелірних салонів та бурштинових майстерень, створення «бурштинових» вулиць у Гданську (вулиця Мар'яцька, Довге Побжеже, Довгий Тарг), та, наприклад, у Кракові (вулиця Гродзька, Сукенніце). Таким чином, бурштин перетворився з типового приморського сувеніра на один із брендovаних сувенірів з Польщі.

Маркетингові стратегії, порівняння і помилки у створенні подібних Поморському бурштиновому шляху ділянок в інших країнах – Чехії, Словаччині, Австрії і Угорщині – дуже добре продемонстровано на одному з найбільших польських сайтів, присвячених бурштині [22], який є потужною платформою, що поєднує музеї, археологічні локації, виставкові заходи, компанії у бурштиновій сфері тощо.

Бурштинова галузь в Україні. Активний розвиток бурштинової галузі в Україні почався з часів незалежності держави. Основні етапи, зацікавлені сто-

рони, ключові гравці, допущені помилки і пропозиції з реформування наведено у роботі [15].

У 2006 році при Міністерстві фінансів України було утворено державне підприємство ДП «Бурштин України» для видобутку бурштину промисловим способом. У 2022 р. воно було приватизовано і продано на аукціоні компанії, що не мала жодного стосунку до бурштинової галузі. ДП «Бурштин України» володіло спецдозволом на видобування бурштину родовища Клесівське (Рівненська обл.). За весь час дії спецдозволу з 2006 р. підприємство видобуло понад 13 тонн бурштину-сирцю. Запаси родовища Клесівське, за офіційними даними, становлять понад 46 т за категорією С1 і понад 28 т за категорією С2.

З 2015 р. легалізації та прозорості бурштинового бізнесу в Україні, захисту економічних інтересів вітчизняних виробників бурштину та іншим завданням служить створена Асоціація бурштинового бізнесу України. Як зазначено на відповідному сайті, асоціація об'єднує підприємців, які легально працюють у сфері бурштинового бізнесу в Україні, сприяє розвитку бурштинової індустрії та захищає інтереси її учасників на державному рівні. [21]. Члени асоціації долучаються до активної роботи над законопроектами у сфері видобутку бурштину, прагнуть розвивати міжнародне партнерство, здійснювати просування бренду українського бурштину.

На сьогоднішній день найбільшими компаніями, що відкрито працюють у бурштиновій галузі і видобувають бурштин тонами, є комунальне підприємство «Волиньприродресурс» Волинської обласної ради (м. Луцьк), створене у 2016 р., і приватна компанія «Амбер-Гальбин», створена у 2020 р. [16-17]. Остання згадана компанія бере активну участь у низці заходів, у тому числі провідних міжнародних виставках, конференціях в Україні, присвяченим бурштину, всіляко намагається популяризувати галузь, шукає співпраці з ринками Китаю, країн Близького Сходу тощо [14]. У свою чергу КП «Волиньприродресурс» першою в Україні кілька років поспіль проводила онлайн-аукціони з продажу відсортованих лотів бурштину, участь в яких брали і зарубіжні покупці.

Унікальним зразком бурштину вагою понад 1 кг, у тому числі саме з українських родовищ, присвячена робота [6], а про сучасні знахідки унікальних зразків бурштину в Україні повідомляють вже згадані сайти найбільших компаній [16-17], і Державний гемологічний центр України, якому у 2023 р. було передано унікальну колекцію зразків бурштину-сировини у кількості 13 одиниць від ДУ «Державне сховище дорогоцінних металів і дорогоцінного каміння України». У складі цієї колекції одинадцять зразків, які мають масу від 1 049 до 1 960 г, два зразки – 2 223 та 2 129 г та зразок масою 3 600 г, який є винятковим природним утворенням.

Вивченню бурштину присвячено публікації багатьох науковців, зокрема Державного гемологічного центру України, КНУ ім. Тараса Шевченка, Національного університету водного господарства та природокористування, НТУ «Дніпровська політехніка», Інституту геології НАН України, Дніпропетровського НДЕКЦ МВС України [2–3, 5–15, 18–20]

Завдяки вивченню інклюд український бурштин зробив свій внесок у розуміння науковцями особливостей давніх екосистем Східної Європи (Перковський Є.Е. – хранитель колекції бурштину НАН України, Інститут зоології ім. Шмальгаузена, автор розділу про рівненський бурштин у широко відомому довіднику «Biodiversity of fossils in amber from the major world deposits» 2010 p.). Хоча український бурштин утворився приблизно у той же час, що і балтійський, у ньому більше представників тропічної фауни. Ці та інші важливі закономірності мають бути висвітлені при формуванні майбутніх експозицій про прадавній бурштиновий ліс на території України, його флору і фауну.

У той же час, про стан справ з популяризації бурштину і розвитку туризму у цій сфері красномовно свідчить ситуація з музеями. Жодного монотематичного музею не створено – ані в Києві, ані в обласних центрах тих регіонів, де бурштин сьогодні видобувають, вже не кажучи про ті населені пункти, де розроблялися (м. Клесів) чи розробляються ділянки надр з бурштином. Існуючі «музеї» можна перелічити на пальцях однієї руки [10].

На думку авторів [5], започатковані на базі Рівненської бурштинової фабрики ДП «Бурштин України» музей і виставка-музей бурштину у м. Рівне (розташована у Будинку вченого) потребують розвитку та модернізації. Їх доцільно розмістити в одному приміщенні та надати статус муніципального, а ще краще, Національного музею бурштину. Наявні експозиції варто поповнити стендами, які характеризують весь цикл бурштинових промислів на Поліссі: від геологічного вивчення бурштиноносних надр до видобутку, ювелірного оброблення та реалізації бурштинової ювелірної продукції.

У м. Володимирець на Волині діє туристичний інформаційний офіс-музей «Бурштиновий шлях». Тут відвідувачі можуть побачити вироби з бурштину, дізнатися про історію місцевої вузькоколійки та навіть спробувати себе у ролі видобувача сонячного каміння. У цьому ж містечку свого часу кілька разів проводився Міжнародний Етно-тур-фест "Бурштиновий Шлях", співзасновником і організатором фесту була ГО «Асоціація «Український Бурштиновий Світ» (з 2022 р. її сторінки у соцмережах і сайт є неактивними).

Окремо слід відзначити створену майстрами цієї громадської організації Бурштинову стіну із загальним використанням 100 кг бурштину у рамках виставки «Ukraine WOW», яка мала місце у 2019 р. на залізничному вокзалі Києва. Фото стіни з бурштину з підсвіткою можна знайти на сторінці Асоціації у Фейсбуці.

У більшості музеїв при закладах вищої освіти України існують окремі невеличкі експозиції зразків і виробів з бурштину. Але в умовах сьогодення всі вони потребують покращення, осучаснення, необхідності задіяти різноманітні типи активностей, особливо спрямованих на тактильні відчуття, з метою всебічного ознайомлення відвідувачів і формування яскравих емоцій при спілкуванні з бурштином. Якщо ж зразки і вироби з бурштину не виокремлені в окрему вітрину чи експозицію (як у випадку з геологічним музеєм НТУ «Дніпровська політехніка», рис. 2) – це може зменшувати освітній і культурно-просвітницький вплив внаслідок відсутності акцентованості на сучасних можливостях бурштинової галузі країни.

Рис. 2. Бурштин і вироби з нього у вітринах геологічного музею НТУ «Дніпровська політехніка»

Нами проаналізовано основні типи активностей, які використовуються під час різноманітних культурних та просвітніх заходів для популяризації бурштинової спадщини (табл. 2). На нашу думку, при створенні сучасних експозицій і розробці туристичних атракцій слід використовувати ці та інші активності для якомога сильнішого заглиблення відвідувачів і туристів у світ культури бурштину.

Атракція «Бурштинові копальні» поблизу м. Клесів на Рівненщині є ще одним типом активності, яка може дати уявлення про розмах «бурштинової лихоманки» або ж неконтрольованого видобутку бурштину, що був подоланий лише з прийняттям відповідного законодавства з видобутку бурштину наприкінці 2019 р., тобто зовсім недавно. Туристам пропонують відвідати найглибший у Європі гранітний кар'єр, бурштинові озера (що утворилися там, де колись видобували цей сонячний камінь) та спробувати сафарі на квадроциклах – звісно ж, місцями колишнього видобутку бурштину, що являють собою майже безкрайні розсипи піску.

З перелічених вище фактів стає очевидним, що для розвитку внутрішнього ринку бурштину, а тим більше виходу на світові ринки і досягнення рівня найближчих сусідів з країн Європи нашому суспільству на різних рівнях (держава, бізнес, освіта і наука) необхідно активно напрацьовувати стратегії розвитку культури бурштину, залучаючи кращий європейський досвід.

Таблиця 2

Типи активностей для популяризації геологічної і культурної спадщини бурштину

№	Задіяні органи чуття і типи активностей	Заходи для популяризації
1	Очі (зір) – спостереження, перегляд	Перегляд музейних експозицій колекційних зразків бурштину Перегляд типових і унікальних інклюд у бурштині – комах, інших представників фауни, характерної для того часу флори – під збільшувальним склом, мікроскопом тощо Перегляд художніх виробів і ювелірних прикрас з бурштину Спостереження за роботою майстрів з обробки бурштину Спостереження за експериментами з фізичними властивостями бурштину – електризацією, світінням під впливом ультрафіолету, вимірюванням густини тощо
2	Вуха (слух) – слухання	Слухання екскурсивів та інших фахівців під час екскурсій. Аудіогід Прослуховування спеціалізованих лекцій
3	Ніс (нюх) – вдихання	Своєрідна ароматерапія під час піротехнічних заходів з використанням бурштинового пилу і крихти, під час шліфування зразків майстрами з обробки..
4	Тактильні відчуття	Тримання в руках природних зразків бурштину різної форми, кольору і прозорості, відполірованих напівфабрикатів (галтовка), намистин, інших виробів Спа-активності: ходіння ногами по підлозі з бурштину, лежання на кушетках, виготовлених з бурштину, «Бурштинова лазня», де різні ділянки тіла людини торкаються нагрітих шматків бурштину Участь у майстер-класах з обробки зразків бурштину Різноманітні види масажу, в яких задіяні шматочки бурштину або бурштиновий пил, скрабування шкіри тощо Косметична продукція з бурштином або бурштиною кислотою
5	Комплексні активності	Перегляд фільмів, присвячених походженню і видобутку бурштину, Відвідування експозицій з реконструкціями бурштинового лісу «Риболовля», тобто виловлювання зразків бурштину за допомогою сачка Просіювання піску з вмістом бурштину Відвідування підприємств з видобутку бурштину з демонстрацією технологій видобутку і сортування Видобування бурштину у природному заляганні Участь у майстер-класах з дизайну і виготовлення виробів з бурштину Участь у показах ювелірних прикрас Порівняння природних зразків бурштину з різноманітними підробками Тести власноруч: ацетоновий тест, тест на густину, тест на запах, електризацію, флюоресценцію тощо

Висновки.

1. Українська держава знаходиться лише на перших кроках побудови розвинутої галузі з видобутку і переробки бурштину і пов'язаних з цим туристичних активностей. Тривалий процес напрацювання нормативних актів зрештою дозволив створити ефективне законодавство, що стало на перешкоді неконтрольованому видобутку і контрабанді бурштину. Наразі триває етап зародження і розвитку компаній різної форми власності у сфері видобутку і переробки бурштину.

2. Подальше ефективне зростання бурштинової галузі України має спиратися на створення державних, приватних, університетських експозицій, колекцій і окремих музеїв, присвячених походженню, видобутку та створенню ювелірних прикрас з бурштину. Окреме місце мають посісти знакові проекти на кшталт Бурштинової кімнати або найбільшого у світі вітара у церкві Святої Бригіти у Гданську. Активну роль також відіграватимуть різноманітні туристичні активності, що дозволяють задіяти якомога більше органів чуття для всебічного занурення в культуру бурштину. Особливу увагу слід приділяти тактильним відчуттям під час воркшопів і майстер-класів з обробки бурштину і створення авторських виробів.

3. При формуванні маркетингових стратегій побудови брендів українського бурштину, приєднання Бурштинового шляху України до мережі шляхів у країнах Євросоюзу і залучення туристичної компоненти слід враховувати ті переваги і помилки, що вже мають місце в існуючих бурштинових шляхах Польщі, Чехії, Словаччини, Угорщини, Австрії та інших країн Європи. Брендівані сувеніри з бурштину нашої країни мають бути самобутніми і впізнаваними на строкатому європейському, а тим більше світовому ринку.

Перелік посилань

1. Amber routes. (n.d.). <http://www.ambergallery.lt/en/amber-routes/>
2. Беліченко, О.П. (2014). Бурштинові шляхи Європи. *Коштовне та декоративне каміння*, 1, 28–31.
3. Богуцький, А., Мальська, М., Зінько, Ю., & Шевчук, О. (2013). Науково-методичні засади створення “Українського Бурштинового шляху” та формування його геотуристичного бренду. *Вісник Львівського університету. Серія географічна*, 43, 1, 136–149.
4. Cudny, W., Paprzycka, J., Stasiak, A., & Włodarczyk, B. (2023). The contribution of amber to heritage tourism development. *Geographia Polonica*, 96(3), 339–360. <https://doi.org/10.7163/gpol.0259>
5. Мельничук, В.Г., & Волненко, С.О. (2022). Музеї бурштину у місті Рівне. *Мінералогічний журнал*, 2, 69–72.
6. Беліченко, О.П., Ладжун, Ю.І., Кравченко, М.О., Максютя, О.В., & Татарінцева, К.В. (2021). Бурштин унікальний в музейних колекціях. *Науково-практична конференція «Мінерально-сировинні багатства України: шляхи оптимального використання»*, 43–47.
7. Matsui, V., Naumenko, U., Remezova, E., Naumenko, O., & Komlev, O. (2022). Evaluation of Geological Criteria and Prospects of Amber Prospecting in Ukraine. *16th International Conference Monitoring of Geological Processes and Ecological Condition of the Environment*, 1–5. <https://doi.org/10.3997/2214-4609.2022580151>
8. Мельничук, В.Г., & Криницька, М.В. (2017). Бурштин Полісся. *Довідник*, 234.
9. Рудько, Г. І. (2017). Родовища бурштину України та перспективи їх освоєння. *Мінеральні ресурси України*, 2, 18–21.

10. Зінько, Ю., Мальська, М., & Шевчук, О. (2023). Музеї бурштину як важливі елементи геотуристичного бурштинового шляху. *Міжнародна науково-практична конференція «Геологічні музеї і колекції: їх роль в науці, освіті та туризмі»*, 110–111.
11. Ремезова, О., Комлев, О., & Коваль, Д. (2023). Розробка концепції сучасного музею бурштину України. *Міжнародна науково-практична конференція «Геологічні музеї і колекції: їх роль в науці, освіті та туризмі»*, 112–113.
12. Malanchuk, Z.R., Moshynskiy, V.S., Lozynskiy, V.H., Korniienko, V.Ya., & Soroka, V.S. (2024). Determination of technological parameters for hydromechanical amber extraction in the Polissia region of Ukraine. *Naukovyi visnyk Natsionalnoho Hirnychoho Universytetu*, 3, 27–34. <https://doi.org/10.33271/nvngu/2024-3/027>
13. Komliev, O., Remezova, O., Naumenko, U., & Krynitska, M. (2024). Morphogenetic types of amber traps in the Pripjat amber basin. *IOP Conference Series: Earth and Environmental Science*, 1348(1), 012082. <https://doi.org/10.1088/1755-1315/1348/1/012082>
14. Криницька, М.В., Мельничук, В.Г., & Столярець, М.О. (2025). Використання колекції зразків бурштину групи компаній «Амбер Гальбин» при підготовці фахівців геологічного профілю. *Міжнародна науково-практична конференція «Геологічні музеї і колекції: їх роль в науці, освіті та туризмі»*, 122–123.
15. Коваль, Д.М., Кузьманенко, Г.О., Охоліна, Т.В., & Ремезова, О.О. (2023). Сучасний стан галузі з видобутку бурштину в Україні. *Науково-практична конференція «Мінерально-сировинні багатства України: шляхи оптимального використання»*, 63–78. <https://doi.org/10.59911/conf.2023.10>
16. Волиньприродресурс. (н.д). <https://vpr.ua>
17. Амбер Гальбин. (н.д). <https://ambergalbin.com/>
18. Kirin, R. S., Baranov, P. M., Shevchenko, S. V., & Korotayev, V. M. (2022). Method of price formation of amber samples on the basis of gemmological-consumer indicators. *Journal of Geology, Geography and Geoecology*, 31(2), 321–332. <https://doi.org/10.15421/112230>
19. Kirin, R. S., Baranov, P. M., Korotaiev, V. M., & Shevchenko, S. V. (2023). Algorithm for the formation of price lists for raw amber taking into account individual consumer characteristics. *Naukovyi Visnyk Natsionalnoho Hirnychoho Universytetu*, 1, 20–25. <https://doi.org/10.33271/nvngu/2023-1/020>
20. Баранов, П.М., Кірін, Р.С., Коротаєв, В.М., & Шевченко, С.В. (2021). Правові засади експертного забезпечення формування вартості індивідуальних зразків бурштину. *Криміналістичний вісник*, 2, 44–58. <https://doi.org/10.37025/10.37025/1992-4437/2021-36-2>
21. Асоціація бурштинового бізнесу України. (н.д.). <https://uaamber.com/ua/pro-nas/>
22. Bursztynowy szlak. (n.d.). <https://www.amber.com.pl/bursztynowy-szlak>
23. Markowski, M. (2025). Sakralne arcydzieło z Gdańska. Bursztynowy Ołtarz Ojczyzny wykonano z niemal tony surowca. <https://www.whitemad.pl/sakralne-arcydzielo-z-gdanska-bursztynowy-oltarz-ojczyzny-wykonano-z-niemal-tony-surowca/>
24. Bernstein-Museum Sellin (n.d.). <https://www.bernstein-museum-sellin.de/>

ABSTRACT

Purpose. To study the objects of material and cultural heritage of European countries, where amber occupies a significant place in collection samples and artistic and jewelry products, to demonstrate the significance of these objects for the effective development of the amber mining and processing industry in Ukraine.

The methods. The work uses general scientific methods of research - empirical and theoretical (analysis, generalization, comparison, explanation, classification).

Findings. Successful activities and events that contribute to the awareness of the geological heritage and the development and deepening of the cultural heritage of amber by a number of European countries where it is mined are analyzed and shown. A special place here is occupied by landmark projects of a national scale, unique collection samples of amber stored in museums, and the museums themselves, especially those created exclusively for the popularization of this precious stone.

The originality. For the first time, successful marketing strategies for the development of the amber industry by the leading countries of the European Union, where amber is mined and processed, are considered. It is shown that they are based on representative objects such as museums, individual expositions of amber collection samples of national importance, international-level exhibition events, as well as on a number of activities and events that promote amber at the local level and consciously use the amber heritage in tourism, which in general allows us to consider certain regions as important links in the pan-European Amber Route. A classification of activities used in the promotion of the amber heritage has been created.

Practical implementation. The study of marketing strategies for the popularization of the geological and cultural heritage of amber in European countries where it is mined allows us to take into account their successful experience in deepening and developing amber culture both for local communities and for using the resources of the tourism industry. The types of activities we analyzed for the popularization of the geological and cultural heritage of amber are recommended for involvement in the practice of museums and exhibitions of amber samples from deposits in Ukraine.

Keywords: *amber, mining, geological heritage, culture, collector's specimen, museum, artwork, tourism.*

дата першого надходження статті до видання	03.07.2025
дата прийняття до друку статті після рецензування	04.08.2025
дата публікації (оприлюднення)	05.09.2025